

ИЗВОЗНА ОРИЈЕНТАЦИЈА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

EXPORT ORIENTATION OF THE REPUBLIC OF SRPSKA

Здравко Тодоровић*

Резиме

Један од најчешће спомињаних циљева економске политике је повећање извоза Републике Српске. Разлози за то су вишеструки. Прије свега, производња испољава висок степен увозне и извозне зависности, тако да се повећање увоза јавља као претпоставка повећања производње и извоза. Несметано плаћање увоза, са своје стране, захтева повећање извоза. Други крупан разлог за повећање извоза је потреба да се повећа девизни прилив како би се уредно сервисирале дужничке обавезе према иностранству. Трећи неспоран разлог повећања извоза је висок трговински дефицит, који се формира у периоду послјије 2000. године. Да би се реализовао овај важан задатак, потребно је да се повећа конкурентност домаћег извоза. У овом раду се у првом дијелу указује на текуће тенденције спољне трговине у земљама југоисточне Европе. Други дио рада се односи на обим и структуру спољнотрговинске размејне Републике Српске. У трећем дијелу се обрађују институционалне мјере за подстицање извоза и супституцију увоза у Републици Српској.

■ **Кључне ријечи:** Спољна трговина, извоз, увоз, Република Српска.

Summary

One of the most common mentioned objectives of economic policy is to increase the exports of the Republic of Srpska. The reasons for this are

* Др Здравко Тодоровић, ванредни професор, Универзитет у Бањој Луци, Економски факултет

multiple. First of all, production manifests a high level of import and export dependency, so that the increase in imports is the assumption of increasing production and exports. The swift payment of import their turn requires an increase in exports. Another reason for a sturdy increase in exports is a need to increase foreign currency earnings in order to properly service debt obligations towards abroad. The third important reason for the increase in exports is a high trade deficit, which is formed in the period after year 2000. To implement this important task it is necessary to increase the competitiveness of domestic exports. The first part of this work points to the current tendencies in foreign trade in the countries of Southeast Europe. The second part of the work relates to the scope and structure of the Foreign Trades of the Republic of Srpska. The third part of the work presents institutional measures for the stimulation of exports and substitution of imports in the Republic of Srpska.

■ **Key words:** Foreign Trades, Export, Import, Republic of Srpska.

Увод

Данас нема више никакве сумње да је током кризних тридесетих година прошлог вијека, појава веома видљиве руке Џона Мајнарда Кејнза спасила капитализам од стихијног дјеловања невидљиве руке Адама Смита. Под тим су утицајима услиједили велики и идејни, и теоријски, и организацијски помаци у организацији свјетске економије и друштва. Дошло је до бољих сређивања односа рада и капитала. Међутим, под утицајем четврте технолошке информатичке револуције, посебно током осамдесетих година прошлог вијека, започела је реформа друштва благостања уз поступну доминацију доктрине економског неолиберализма.

Под тим утицајима почели су се мијењати дугорочно стабилни односи рада и капитала. Догодило се нешто што је у прошлим технолошким револуцијама било сасвим непознато. Сви беневити, темељени на високим профитима и супер профитима у условима дјеловања ICT (информационо комуникационе технологије) фактора, ишли су у корист капитала. Процјењује се да су протекле двије деценије ICT фактори учествовали у расту бруто домаћег производа у САД за преко 20%. У исто се вријеме догодило значајан пад плата и надница. Може се слободно рећи да никада у новијој историји нису били неправеднији односи рада и капитала. Капитал је све снажнији, организованији и централизованији. Рад је све слабији, неорганизованији и децентрализованији. Такве диспропорције у расподјели, посебно у САД, нису могле проћи без потреса. Оподајућа куповна моћ није више могла покривати одговарајуће обавезе.

Није никакво чуда да је до почетка великих потреса дошло у хипотекарној сфери и то посебно у САД, гдје су те асиметрије биле најизразитије. Да ли ће одобрена инјекција од 750 милијарди долара бити довољна, то је још велико питање. Нико још није учинио цјеловите процјене. Оно што су до сада поједини зналци рекли упозорава да су празнине знатно веће. У сваком случају то што је учинила Америка, а исто тако и то што је учинила Европа је неупитно добро дошло.

Све ове појаве имају међутим и велико научно значење. На опасности које су данас непосредно присутне економска наука и код нас и у свијету је већ годинама упозоравала. Највећи умови свијета су током низа година били заокупљени овим питањима. Земље у транзицији су имале велику несрећу да је транзиција започета управо у вријеме реформе друштва благостања и доминације доктрине економског неолиберализма.

Показатељи дугогодишњег дјеловања тога атипичног модела привређивања посебно су изражени на три сегмента. Први се сегмент односи на спољни дуг земаља у транзицији, који се, као у Хрватској, приближава износу бруто домаћег производа. Други се сегмент односи на спољнотрговински дефицит земљама у транзицији. Трећи се сегмент односи на дефицит текућег рачуна.

Нема никакве сумње да ће исправљање постојећег модела привређивања, који се темељи на развоју трговине, на потрошњи и на увозу, представљати веома тешку задаћу економске политике.

Сврха рада је показати како дугогодишњи негативни утицај економског неолиберализма утиче на земље југоисточне Европе, а посебно какав утицај има на економију Републике Српске. Фокус ће бити само на другом сегменту који се односи на спољно трговински дефицит. Циљ нам приказати стање спољнотрговинске размјене у Републици Српској, анализирати узроке и предложити мјере за помјену владине политике.

1. Спољнотрговинска размјена

У посљедњих педесетак година укупан свјетски извоз порастао је око двадесет пута. Током истог периода, извоз индустријских производа је порастао чак и више – око четрдесет пута. Глобална трговинска размјена је постала значајан чинилац свјетског БДП-а, тако да та размјена, данас, на почетку 21. вијека, сачињава око 1/4 тог БДП-а. Глобални трговински токови су такви да већина прихода од међународне трговине припада високоразвијеним земљама, које посједују производе и услуге који су конкурентни на свјетском тржишту.

Анализирајући те глобалне токове у трговинској размјени, могуће је уочити неке опште глобалне трендове:

- највећу стопу раста имају управо оне земље које имају највећи пораст извоза;
- раст глобалне мобилности фактора производње, што представља потенцијално повећање сличности производних капацитета широм свијета. Осим тога, брзи транспорт и комуникације све више умањују улогу локације као фактора конкурентности;
- технологија постаје кључни фактор развоја, а раније најзначајнија масовна производња утемељена на јефтином раду, сировинама и енергији све више губи на значају;
- као посљедица технолошког развоја све значајније постају индустријске гране утемељене на знању. Знање и вјештине, односно људски ресурси, постају кључни елементи конкурентности.

Табела 1. Спољна трговина земаља југоисточне Европе

(базирано на царинским статистикама) милијарде евра										
		2003.	2004.	2005.	2006.	2007. ¹⁾	2008. 1 Q	2006.	2007.	1 Q 08 1 Q 07
Албанија	Извоз	396	487	530	631	782	205	19.0	24.0	-
	Увоз	1643	1849	2111	2430	3048	772	15.1	25.4	17.1
	Баланс	-1247	-1363	-1581	-1800	-2266	-567	-	-	-
Босна и Херцеговина	Извоз	1188	1441	1934	2640	3035	801	36.5	15.0	14.8
	Увоз	4253	4758	5715	5823	7106	1878	1.9	22.0	27.3
	Баланс	-3066	-3317	-3781	-3183	-4071	-1077	-	-	-
Хрватска	Извоз	5468	6453	7065	8253	9000	2175	16.8	9.0	8.2
	Увоз	12546	13343	14935	17104	18826	4845	14.5	10.1	13.5
	Баланс	-7079	-6890	-7870	-8851	-9826	-2670	-	-	-
Македонија	Извоз	1208	1347	1642	1912	2449	613	16.5	28.1	9.5
	Увоз	2039	2357	2599	2997	3814	1050	15.3	27.3	30.8
	Баланс	-830	-1010	-957	-1085	-1365	-437	-	-	-
Црна Гора ²⁾	Извоз	271	452	461	627	628	-	36.2	5.0	-
	Увоз	630	869	974	1483	2152	-	52.2	40.0	-
	Баланс	-359	-416	-514	-855	-1524	-	-	-	-
Србија	Извоз	2441	2853	3617	5092	6429	1675	40.8	26.3	20.8
	Увоз	6603	8679	8470	10448	13338	3611	23.3	27.7	24.8
	Баланс	-4162	-5826	-4853	-5356	-6909	-1936	-	-	-
Турска	Извоз	41761	50897	59147	68020	78085	22116	15.0	14.8	25.0
	Увоз	61248	78530	94015	111096	123955	32859	18.2	11.6	22.2
	Баланс	-19487	-27633	-34868	-43076	-45871	-10742	-	-	-

Напомене: 1) Прелиминарно. 2) Од 2004. укључујући трговину са Србијом и Косовом. 3) Искључујући трговину са Косовом. Извор: WIIW базе података укључујући националне статистике. Leon Podkaminer, Josef Pöschl et al. *The Big Boom is Over, but Growth Remains Strong and Inflation Calms Down, Current Analyses and Forecasts, No. 2, The Vienna Institute for International Economic Studies, July 2008, стр. 85.*

Сви ови трендови назначавају нам који су то значајни елементи у глобалној економији на основу којих се може градити извозна конкурентност. Наиме, већина економиста слаже се у мишљењу да ће 21. вијек бити раздобље глобалне конкуренције у којем ће, у смислу

доступности производа и услуга, националне границе играти најмању улогу.

Економска и технолошка глобализација присиљава земље да стимулишу стварање међународно конкурентних производа, односно предузећа, и да стварају инвестициону климу која ће привући међународно конкурентне привредне субјекте и индустријске гране. Данас, ово постају кључни фактори економског раста и развоја земаља, регија, градова.

У табели 1. приказали смо спољну трговину земаља југоисточне Европе. Из табеле видимо да све анализирани земље имају негативну билансу спољнотрговинске размјене у дужем временском периоду.

Свјетска финансијска криза негативно се одражава на обим и структуру спољнотрговинску размјену, тако да у 2009. години очекујемо успоравање раста робне размјене и већи негативни баланс робне размјене земаља југоисточне Европе.

2. Обим и структура спољнотрговинске размјене Републике Српске

Укупан обим робне размјене РС са свијетом биљежи тренд раста који је на крају 2007. године износио око 5 милијарди КМ, што представља повећање од 14% у односу на претходну годину. Готово двије трећине од тог износа се односе на увоз (3.35 милијарди КМ), а тек једна трећина размјене је извоз из РС (1,67 милијарди КМ).

Табела 2. Спољнотрговинска размјена РС и БиХ (у мил. КМ)

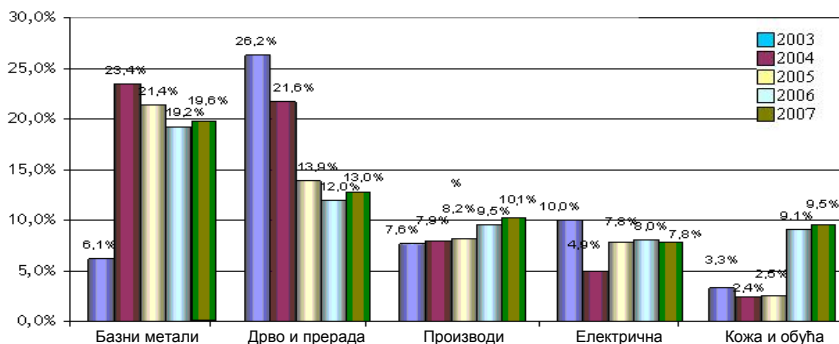
Година	Извоз		Увоз		Обим		Салдо		Покривеност увоза извозом	
	РС	БиХ	РС	БиХ	РС	БиХ	РС	БиХ	РС	БиХ
2003	611	2428	2278	8365	2888	10793	-1667	-5937	26,8%	29%
2004	843	3013	2703	9423	3546	12436	-1860	-6410	31,2%	32%
2005	1131	3783	2953	11180	4084	14963	-1823	-7397	38,3%	34%
2006	1540	5164	2760	11389	4300	16553	-1220	-6225	55,8%	45%
2007	1672	5937	3348	13899	5020	19836	-1676	-7962	49,9%	43%

Извор: Републички завод за статистику Републике Српске и БХАС

Извоз у цијелом периоду биљежи високе стопе раста (осим у 2007, када је растао по годишњој стопи од тек 8,5%). Вриједност увоза се такође увећавала до 2005. године, у 2006. години увоз је смањен, док је у 2007. години се такође увећао и то први пут по стопи вишој од стопе извоза (21,3%). Највише је ипак растао спољнотрговински дефицит (37,4%), који је након значајних смањења из 2006. године, опет достигао вриједност од 1,6 милијарди КМ.

Највећа вриједност оствареног извоза из Републике Српске је у секторима базних метала (жељезна руда), сировог и мало прерађеног дрвета, полупроизвода и производа од метала, коже и обуће, итд.

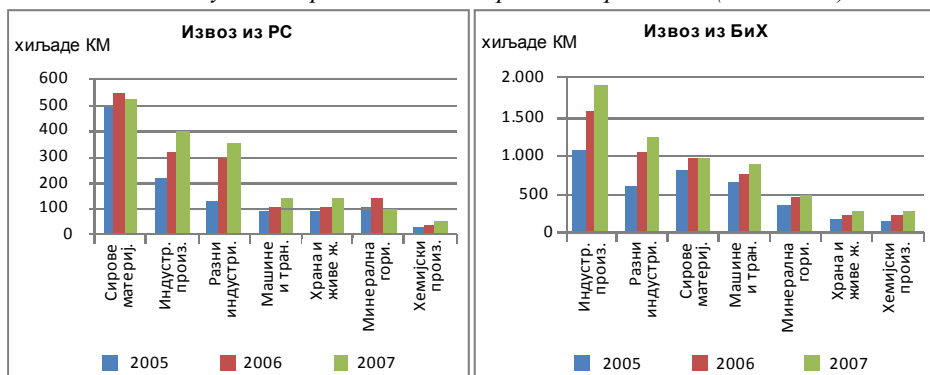
Слика 1. Удио главних категорија производа у укупном извозу Републике Српске (2003-2007)

Извор: Републички завод за статистику Републике Српске

Двије најзначајније групе производа које се извозе из Републике Српске су базни метали и њихови производи и дрво и производи од дрвета. Високе стопе раста извоза базних метала и њихових производа, значајно учешће од 20% у укупном извозу, допринос укупном расту извоза у 2007, и утицај на побољшање покривености увоза извозом у читавом периоду 2003-2007. је дефинитиван показатељ зависности перформанси домаће привреде о природним богатствима - као што су жељезна руда, али и глинаца, бакар и други.

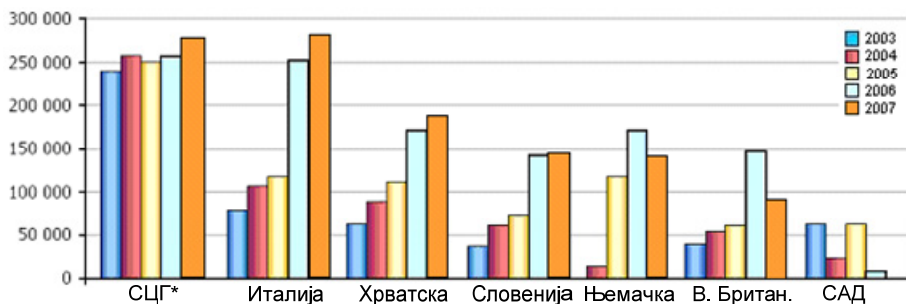
Слика 2. Извоз Републике Српске и БиХ по врстама производа (2005-2007)

Извор: Републички завод за статистику Републике Српске и БХАС

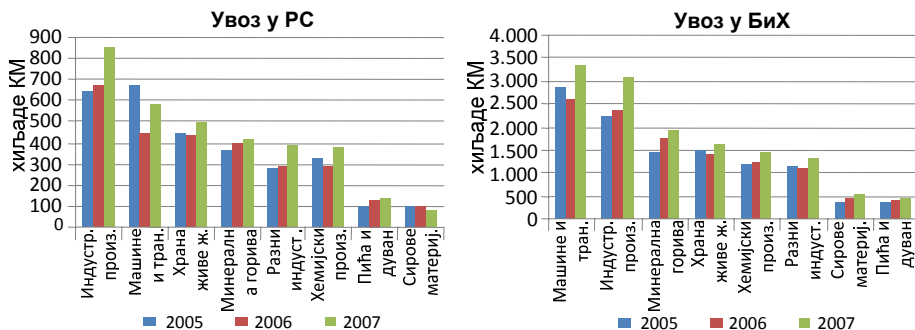
Три најзначајније групе производа које су увозе су индустријски производи, машине и транспортна средства и храна.

Слика 3. Земље са највећим учешћем у структури извоза РС (2003-2007) у 000 КМ

Извор: Републички завод за статистику Републике Српске *подаци за 2007. годину односе се само на Србију

Слика 4. Главне категорије производа у увозу у Републику Српску и БиХ

Извор: Републички завод за статистику Републике Српске и БХАС

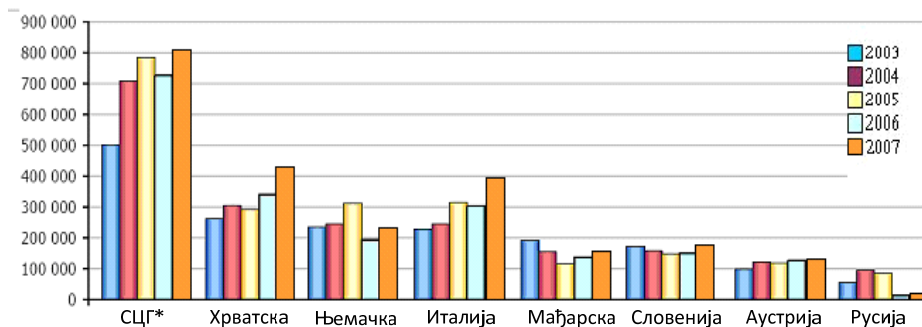
Највише увоза у Републику Српску долази из Србије, затим из Хрватске, Њемачке и Италије. У 2007. години, увоз је највише порастао у случају Швајцарске, и то преко 100% у односу на 2006. годину.

Као што смо видјели у претходној анализи, извозом Републике Српске доминирају извозни производи ниског степена обраде и ниске додате вриједности, углавном сировине и полупроизводи. Извозна структура је, како се види у подацима, прилично концентрисана, и по врсти робе и по дестинацијама на које се извози, са релативно малим удјелом робе са већом додатом вриједношћу. *Ово представља значајан проблем, јер оваква концентрација повећава ризик од тржишних поремећаја, који се могу десити на тржиштима појединих роба и/или на тржиштима појединих подручја на која углавном извозимо.*

Уопште гледано, извозна конкурентност Републике Српске, конкурентност која се базира на експлоатацији природних ресурса, дугорочно је неодржива. Овакав приступ ограничава побољшања у технологији и развој знања и вјештина у привреди. Чак је и асортиман

производа, који се базирају на природним ресурсима, релативно мали, и са њима не постижемо довољну конкурентност, не само на свјетском и европском, већ и на регионалном тржишту.

Слика 5. Земље са највећим учешћем у структури увоза Републике Српске (2003-2007) у 000 КМ

Извор: Републички завод за статистику Републике Српске (*подаци за 2007. годину односе се само на Србију)

3. Подстицање извоза и супституције увоза у Републици Српској

Основне карактеристике спољнотрговинског пословања Републике Српске су следеће: отворен економски систем; висока увозно - извозна зависност (раст извоза условљава раст увоза); низак ниво покривености увоза извозом; дефицит текућег рачуна платне билансе; ниска конкурентност домаће производње и реалан раст увоза.

Влада Републике Српске, кроз Стратегију подстицања извоза¹ жели промијенити своју политику и послати јасну поруку подршке садашњим и будућим извозницима, као и подржати промоцију увозне супституције. Пораст извоза и супституција увоза Републике Српске, већа диверзификација тржишта и развој појединих сектора, као резултат ће имати значајно побољшање спољнотрговинског биланса.

Стратегија подстицања извоза и супституције увоза фокусира се на шест заданих циљева:

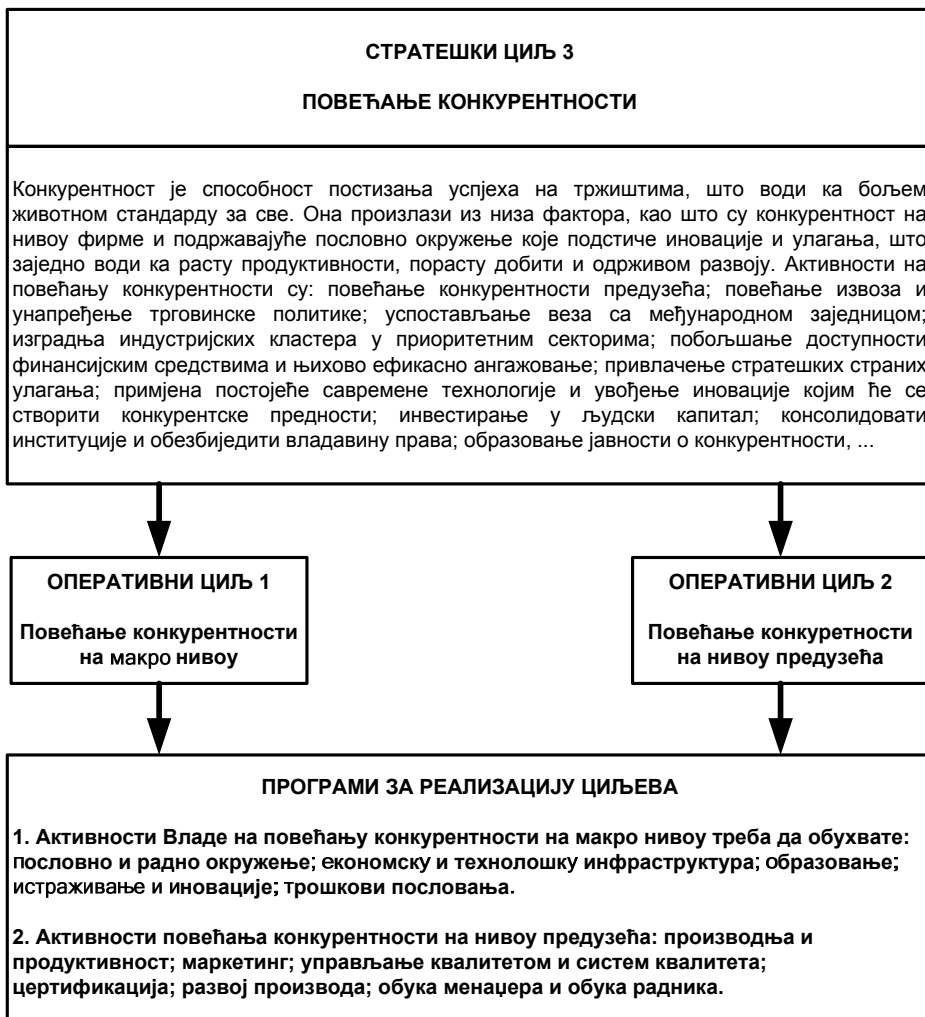
1. Повећање броја извозника и вриједности извоза,
2. Промјена структуре извоза,
3. Повећање конкурентности,
4. Супституција увоза,
5. Повезивање извозних предузећа,

¹ Тодоровић, З.: Стратегија подстицања извоза Републике Српске за период 2009-2012., Универзитет у Бањој Луци, Економски факултет, Бања Лука, 2009.

6. Успостављање ефикасног институционалног оквира за подстицање и промоцију извоза.

Закључак

Шта учинити? Очито је да мала земља у глобализираном свијету има три предуслова за опстанак: (1) развијен механизам за амортизацију спољних шокова, (2) ефикасне методе управљања процесом прилагођавања и (3) изграђене и ефикасне институције као предуслов функционирања државног система.

Посљедице неизграђених институција видљиве су код нас у стварању алтернативних друштвених механизма: шверца, рада на црно, корупције и организованог криминала.

У погледу конкретних мјера за остварење извозне оријентације Републике Српске, а који су наведени у стратешким и оперативним циљевима Стратегије подстицања извора Републике Српске, сматрамо да би требало активирати сљедећих шест смјерова акције: остварити нужне макроекономске услове за извознике, рационализовати управне поступке и регулацију, ревидирати рад судства, кренути у политику реиндустријализације, организирати привреднике и водити рачуна о националним интересима.

Очито је да провођење таквог програма, односно стратегије, захтијева много труда, политичке воље и времена. У посљедњих десетак година створила се снажна интересна група зависна о увозу. Увозном лобију припадају, дакако, и сви трговачки ланци – поготово они у страном власништву – као и банке, којима је најлакше кредитирати куповину станова и увозне потрошне робе.

Значи ли то да је борба за извозну оријентацију Републике Српске узалудна?

Можда и јест, али ипак ситуација није безизгледна – иако се треба припремити на оштру и упорну борбу идејама, програмима и стратегијама и тако активирати јавност и наше инертне политичаре.

Литература

1. Barriers to Export: An Analysis of the Needs of Thai SMEs and Government Support Programs, 2007.
2. Exploring the linkage between the domestic policy environment and international trade, WTO 2006.
3. Export Development and Promotion, Lessons From Four Benchmark Countries, The Boston Consulting Group, 2004.
4. Export Policy 1998-2002 Department Of Small Scale Industries and Export Promotion And Department Of Agricultural Exports
5. Export Policy 1998-2002 Department Of Small Scale Industries and Export Promotion And Department Of Agricultural Exports

6. Export Promotion, Government Agencies Should Combine Small Business Export Training Programs, United States General Accounting Office, 2005.
7. Foreign Trade Policy And Export Promotion Measures, Ministry of Commerce & Industry, of India, 2004.
8. Helping to Tackle Non-Tariff Barriers in the Western Balkans, The European Union's Cards Programme For Western Balkans, 2004.
9. Implementing Policy For External Trade In The Fields Of Standards And Conformity Assessment: A Tool Box Of Instruments, The World Bank Group, 2005.
10. Market Access Barriers A Growing Issue for Developing Country Exporters?, Mondher Mimouni and Friedrich von Kirchbach, 2005.
11. Beko, J.: Causality Analysis of Export and Economic Growth – Aggregate and Sectoral Results for Slovenia, Eastern European Economics, Vol. 41, No 6, Novmeber – December, p.70-92, 2003.
12. Blois, Keith, Griffiths, Alan, The Structure of EU Industry and Services chapter in Oxford Texbook of Marketing, p. 69-103, EBSCO Business Source Premier, 2000.
13. Boston Consulting Group: Export Development and Promotion, Lesson from Four Benchmarking Countries, Boston, 2004.
14. Giles, J. A., Williams, C.L.: Export/led growth: a survey of the empirical literature and some non-causality results, part 1, Journal of Trade and Economic development, p.261-337, 2000.